

## نخستین سیاحان فرانسوی که بشیراز رفته اند

در عصر صفویه عده زیادی از سیاحان اروپائی بایران مسافرت کرده اند و اغلب از اصفهان دیدن نموده در سفرنامه‌های خود مفصلاً از آبادی و عظمت آن شهر سخن رانده اند. در بین این جهانگردان بعضی نیز بشیراز رفته و آوازه شهرت شیراز را در آن عهد تا دورترین نقاط اروپا رسانیده اند. پس از مطالعه سفرنامه‌ها متوجه میشویم که فرانسویان اولین مرتبه در زمان صفویه بشیراز مسافرت کرده اند. در این مقاله نویسنده سعی مینماید شرح حال مختصری از نخستین سیاحان فرانسوی که بشیراز رفته اند و توصیفاتی که هر یک از این شهر کرده اند بنظر خوانندگان گرامی برساند. اولین سیاح فرانسوی که از شیراز دیدن کرده تاورنیه (Tavernier) میباشد. بعد از او تونو (Thevenot) و شاردن (Chardin) هستند.

### ۱- تاورنیه

ژان باتیست (Jean Baptiste) تاورنیه در سال ۱۶۰۶ میلادی در پاریس متولد گردید و در سن ۲۲ سالگی بیشتر نقاط اروپا را سیاحت کرده بود و بچندین زبان مهم آن زمان آشنائی کامل داشت. در سال ۱۶۳۶ میلادی در جشن تاجگذاری فردیناند سوم پادشاه رومانها در فرانکفورت شرکت نمود و در آنجا یکی از روحانیون باو پیشنهاد کرد که باتفاق دو نفر از نجیب‌زادگان فلسطین برود. تاورنیه قبول نمود امادر قسطنطنیه مسفران خود را رها کرد و به همراه کاروانی از راه تبریز و زنجان بطرف اصفهان حرکت نمود. در اصفهان مقداری پارچه‌های ابریشمی وزری خریداری کرد و هنگامیکه بفرانسه برگشت آنها را بچندین برابر قیمت فروخت و از این رهگذر اندوخته‌ای فراهم آورد. پس از مراجعت بفرانسه در اثر ارتباطیکه باژادپرگواس پیدا کرد دختراو را بقدادزواج خود درآورد.

ژادپرگواس جواهر فروش بود و تاورنیه در اثر معاشرت با او بارزش سنگهای قیمتی پی برد و همین امر موجب گردید که چندین مسافرت پی در پی از سال ۱۶۲۸ تا ۱۶۶۳ بایران و مغولستان و هندوستان و جزایر سوماترا و باتا و یا بنماید. تاورنیه ضمن مسافرت‌های اخیر چند روزی در شیراز رحل اقامت افکنده است و خاطرات خود را از این شهر در ضمن سفرنامه خود تحت عنوان « مسافرت‌های شش گانه ژان باتیست تاورنیه » شرح میدهد. لومی چهاردهم در سال ۱۶۶۸ مبلغ سه میلیون فرانک فرانسه از تاورنیه احمجار کریمه خریداری کرده است و در سال بعد از لحاظ اطلاعات ذیقیمتی که این سیاح برای جغرافیای تجاری جمع آوری کرده بود جایزه‌ای از طرف آن پادشاه باو داده شد. تاورنیه

در سال ۱۶۸۵ بر طبق مقررات نانت زندانی گردید و سپس بسویس و از آنجا به «وین» رفت و در این شهر بریاست شرکتی تجاری درهند انتخاب گردید اما در راه مسافرت بسال ۱۶۸۹ در شهر کپنهاک فوت کرد.

بهترین چاپ «مسافرتهاى شش گانه تاورنيه» در سال ۱۶۷۹ صورت گرفته است ولتر نویسنده معروف فرانسه (۱۷۷۸-۱۶۹۴) از او به تحقیر یاد میکند و میگوید: «او جز راههای بزرگ و الماس چیز دیگری نشاخته است» ولی امروزه میتوان گفت که تاورنيه در اثر جنبه حقیقت بینش اطلاعات ذیقیمتی در جغرافیای تاریخی ممالک در دسترس خوانندگان میکند.

تاورنيه در مسافرت هوم خود از راه دریا باسکندریه و حلب عزیمت کرده و از آن جا به نینوا و از راه کنگاور باصفهان سفر نموده است. در همین مسافرت که در زمان شاه عباس ثانی صورت گرفته از شیراز دیدن مینماید و در فصل یازدهم کتاب خود از خاطراتش در این شهر سخن میگوید (۱)

تاورنيه پس از اینکه از جهات اصلی شیراز و کوههای اطراف صحبت میکند نظر اجمالی او در باب شیراز و آنچه مخصوص باین شهر است چنین میباشد:

«خاک شیراز خوب و حاصلخیز است اما وسعت چندانی ندارد. این شهر از لحاظ شرابهایی عالی و گواری آن که در تمام ایران معروفیت دارد مشهور میباشد...» در این شهر مدرسه بزرگی که از طرف امام قلیخان (۲) ساخته شده است و چندین مسجد وجود دارد که ساختمان آنها از آجر است و مناسبتر از همه مسجدیست که بآن شاه چراغ میگویند (۳)... «در خارج از شیراز فاصله يك كيلومتر تا شهر قبرستانی است که بادیوارهای بلند محصور گردیده و مردمان متقی برای انجام عبادت باین محل میآیند زیرا آرامگاه خواجه حافظ که احترام زیادی برای آن قائل هستند در اینجا قرار گرفته است سال فوت شاعر یعنی سال ۱۳۸۱ (میلادی) (۴) بر روی سنگ قبرش نوشته شده است. حافظ محبوبیت بسیار زیادی در بین ایرانیان کسب کرده است زیرا يك کتاب بزرگ عرفانی بشعر سرآمیده و یکی از شهرای بزرگ عصر خود بوده است...» «نزدیک این قبرستان باغ بسیار بزرگی است که مردم برای دیدن سروهای زیبایش که زینت بخش آن گردیده میروند (۵) این سروها از لحاظ بلندی و قطور بودن بسیار گفت انگیز است و در بین آنها در وسط باغ سروی است که بنا بر گفته باغبان آنجا شاه عباس کبیر در

(۱) رجوع شود به «مسافرتهاى شش گانه ژان بابیست تاورنيه» چاپ پاریس جلد اول

صفحات ۷۴-۷۳۰

(۲) منظور محلی است که امروزه بنام مدرسه خان در شیراز معروف میباشد.

(۳) تاورنيه از امامزاده شاه چراغ شیراز اشتهاً با اسم مسجد نام می برد.

(۴) وفات خواجه حافظ بنا بر روایات مشهور در سال ۷۹۲ هجری (۱۳۹۰-۱۳۸۹ میلادی)

(میلادی) اتفاق افتاده مسلماً در این مورد تاورنيه سال ۱۳۸۱ میلادی را که مطابق با ۷۸۳ هجری

است اشتباه نوشته است (۵) منظور از این باغ با احتمال زیاد باغ چهلتنان فعل شیراز میباشد.

سال ۱۶۰۷ (میلادی) بدست خود نشانده است . . .

« شهر شیراز بیاغی منتهی میشود که آنرا باغ شاه میگویند این باغ پر است از درختهای میوه ، گلپای سرخ و یاسمن اما بوستان بسیار درهمی است که در آن ردیف بندی درختها و قرینه سازی و حسن ترتیب مراعات نشده است . . . » اهالی ثروتمند شیراز و اصفهان سعی کرده اند در اطراف شهر باغهای بزرگی درست کنند ولی هیچکدام پیاپی باغهای بیلاقی اطراف پاریس نمیرسد این باغها پر است از سروهای ناز که زیباترین آنها که در تمام دنیا ممکن است پیدا نمود در شیراز یافت میشود . « در خارج از شیراز در قسمت شمالی در دامنه کوه باغی است که از پادشاهان قدیم پیادگار مانده که آنرا باغ فردوس میگویند . این باغ پر است از درختهای میوه و گلپای سرخ که در آن بعد و فور یافت میشود . . . » شراب مانند سایر مواد در شیراز از لحاظ وزن فروخته میشود نه بصورت اندازه . . . یکی از عیاشیهای شاه عباس ثانی آشامیدن شراب و نوشانیدن آن بیزرگان دربار و خارجیهاست که بحضور او بارمی یابند . مردم نقل میکنند که در سال ۱۶۵۳ (میلادی) که بیش از همه سالها در شیراز شراب تهیه شده است برای شرابخانه پادشاه پنجاه هزار من شراب فرستاده اند .

#### ۴- تونو

ملشی سدک تونو Melchissédéc Thévenot سیاح فرانسوی در سال ۱۶۲۰ (میلادی) در پاریس تولد یافته است . تونو از خانواده متمولی بوده و مسافرتهای زیادی کرده است . پس از مراجعت به پاریس کنفرانسهائی در منازش ترتیب داد که مشاهدات و ارتباطات خود را با کاشفین نقاط دور دست در آن مجالس برای مدعوین بیان می نمود . در اثر این کنفرانسهاده زبانی از دانشمندان و کاشفین بخانه اورفت و آمد پیدا کردند و همین امر موجب گردید که اکادمی علوم فرانسه بی ریزی شود . محصول این کنفرانسهها کتاب معروف تونو بعنوان «روابط مسافرتیهای گوناگون» (۱) میباشد که در سالهای ۱۶۶۳-۱۶۷۲ در پاریس بچاپ رسیده است . تونو در سال ۱۶۸۴ بمقام کتابدار کتابخانه سلطنتی منصوب گردید و در سال ۱۶۹۲ در شهر ایسی Issy در وفات یافت . این جهانگرد صاحب ذوق مسافرت خود را از سال ۱۶۳۲ شروع کرده و در سال ۱۶۶۵ بشیراز رسیده است .

سفرنامه تونو بنام : « مسافرت آقای تونو با اروپا ، آسیا و آفریقا (۲) » میباشد که در سال ۱۷۲۷ در شش مجلد در پاریس انتشار یافته . در جلد چهارم این سفرنامه تونو از مسافرت خود بشیراز که از اصفهان بفارس رفته است سخن میگوید . تونو بیش از تاورنیه از این شهر اطلاعاتی بخواننده میدهد . (۳)

(۱) Les Relations de divers Voyages

(۲) Voyage de Mr Thévenot en Europe, Asie et Afrique

(۳) رجوع شود بکتاب مسافرتیهای آقای تونو با اروپا ، آسیا و آفریقا جلد چهارم صفحات

قبل از هر چیز بهتر است بدورنمایی که تونو از شهر شیراز برای ما مجسم مینماید توجه کنیم :

« ۸ مارس ۱۶۶۵ میلادی (۱) . پس از مدت دو ساعت عبور از راههای کوهستانی و گذشتن از نهرهای زیبا در ساعت پنج بعد از ظهر به نقطه‌ای رسیدیم که از آنجا شیراز با منظره بسیار دلپذیری بچشم میخورد زیرا در این نقطه انتهای دو کوه بیکدیگر نزدیک میشود و تنگی درست میکند که در طرف دیگر آن باغهای پراز سرو و سپس شهر قرار گرفته است که در جلگه بهنی گسترده شده بطوریکه از دور منظره بسیار زیبایی را تشکیل میدهد . » .. « شهر شیراز در جلگه بسیار حاصلخیزی واقع شده که بهترین شراب ایران در آنجا تهیه میگردد . »

پس از آن جهانگرد فرانسوی از کوچه های شهر و ساختمانهای آنروز شیراز دیدن میکند و چنین می نویسد :

« کوچه های شیراز اکثراً تنگ هستند اما در بین آنها چندین کوچه زیبا مشاهده میشود که در هر يك جوی آب صاف و روشنی در بستری که با سنگ اطراف آن ساخته شده میگردد . بازارهای سر پوشیده بسیار زیبایی که بزرگ و بهن هستند در این شهر دیده میشود که در دو طرف هر يك دکانهایی که پر از انواع و اقسام مال التجاره که از هندوستان و ترکیه میآید می باشد ؛ هر بازار با شایانی اختصاص دارد . همچنین در شیراز کاروانسراهای زیبایی که بسیار محکم ساخته شده است وجود دارد . ... « در بین بناهای این شهر مدرسه زیبایی است که در آن استادانی برای تدریس علوم دینی و فلسفه و طب استخدام شده اند و در آنجا بمن گفتند بیش از پنجاه محصل برای فرا گرفتن این علوم بآن مدرسه میروند . »

در خصوص باغهای شیراز چنین تعریف میکند :

« آنچه در شیراز بیش از همه چیز زیباست باغهای آن میباشد که تعداد آنها زیاد است . بین این باغها بایستی باغ شاه را دید که بی اندازه وسیع است و در آن خیابانهای مستقیمی کشیده شده که سروهای قطور آنها را سایبان میکنند . من انبوه ترین سروها را در آن باغ دیده ام بطوریکه خیابانهایی در آن باغ یافت میشود که خورشید در تمام روز بیش از يك ربع ساعت بآنها نمی تابد . همچنین قسمتهای زیبایی که از درختهای میوه بطور ردیف غرس شده بچشم میخورد که از هر طرف جویبار زیبایی از کنار آنها میگذرد و این جویبارها حوضهای بزرگی تشکیل میدهند که از سنگ ساخته شده است . اما این باغ دارای فوارها و آبشارها و باغچه‌هاییکه پراز گل باشند مثل اینکه در مملکت خودمان فراوان است . نمی باشد . البته باغچه هایی در آن یافت میشود که گلهای سوسن در حاشیه هر يك بطور نامنظم بچشم میخورد . »

### ۴- شاردن

شوالیه شاردن ( Ghevalier jean Chardin ) سیاح معروف فرانسه در ۲۶ نوامبر

۱۶۴۳ در پاریس تولد یافته و در خانوادہ ای پرستان بزرگ شدہ است .  
 شاردن در سال ۱۶۶۵ (میلادی) برای خرید الماس و سنگهای قیمتی بسوی هند شرقی  
 برآه افتاده است و از ایران عبور کرده و از راه زمزم به بندر سورت مسافرت کرده است و دوبارہ  
 بایران برگشته و مدت شش سال در اصفهان کہ در آن عهد پایتخت ایران بودہ اقامت  
 گزیده و بآسانی زبان فارسی را فرا گرفته است . شاه عباس با لقب بازرگان سلطنتی (۱)  
 داده است . شاردن در زمستان سال ۱۶۷۴ (میلادی) سفر کوتاهی بشیراز کرده اما  
 خاطرات او در این مورد بسیار قابل توجه است .

شاردن در ۵ ژانویه ۱۷۱۳ در لندن بدرود حیات گفته است .

کتاب معروف شاردن بنام « مسافرت شوالیه شاردن (۲) » میباشد کہ در ۱۰ جلد  
 بچاپ رسیده . همچنین کتاب دیگری موسوم بہ « مسافرت های ژان شاردن در ایران و  
 سایر نقاط مشرق زمین (۳) » از او باقیمانده است . در جلد دوم این کتاب تحت عنوان  
 « ایران و ایرانیان » مطالب زیادی در خصوص ایران آن عهد دارد . کتاب اخیر الذکر  
 اولین بار در سالهای ۷۵-۱۶۷۱ در پاریس بوسیله یکی از ناشرین بنام دریفوس بچاپ  
 رسیده . بین سیاحتان قرن هفدهم کہ بشیراز رفته اند شاردن بہتر از هر کس شیراز را درک  
 کرده و بناهای تاریخی آن عهد را توصیف نموده است (۴)

شاردن برخلاف بیشتر جهانگردان بزبان فارسی آشنائی کامل داشته است معذک اسامی  
 امکنه را همانطور کہ بگوش شنیده نقل مینماید مثلاً چل مقوم بجای چهل مقام - میدون  
 شاه بجای میدان شاه و غیره کہ از لحاظ ضبط کلمات محلی شیراز در عصر صفویه شایان  
 توجه است . البته در بعضی کلمات اشتباهات مختصری نموده است .

شاردن در قرن هفدهم میلادی ( قرن یازدهم هجری ) از شهر شیراز تابلو بسیار  
 زیبایی بدینصورت کشیده است :

« شیراز، مرکز ایالت فارس و یکی از بزرگترین و قابل توجه ترین شهرهای ایران  
 در جلگه ای کہ اطراف آنرا کوهها احاطه کرده است قرار دارد . طول این جلگه ۲۸ تا  
 ۳۲ کیلومتر و عرض آن ۱۶ تا ۲۰ کیلومتر میباشد و یکی از سرزمینهای فوق العاده  
 حاصلخیز و بسیار زیبایی است کہ میتوان در کشور ایران مشاهده نمود . ... »  
 « شیراز  
 پر از باغهایی است کہ آنرا در نقشه ای کہ در طرف دیگر کشیده ام ملاحظه مینمائید و  
 طوری آنرا نشان میدهد کہ در میان درختها تقریباً پوشیده شده است . کوچہ های بزرگی  
 این درختها را از یکدیگر جدا میسازد و تقریباً همین امر باعث تمام زیبایی آن میشود . »  
 شاردن پس از ورود بشیراز در کوچہ ها و بازارها پرسه میزند و چون در نویسندگی  
 تسلط کامل دارد و آنچه را می بیند خوب بیان میکند از روی سفرنامه او تصور آن عهد

(۱) Le Mrachand Royal (۲) Voyage du Chevalier Chardin

(۳) Voyage de Jean Chardin en Pesse et autes lieux d'orient, raconté

pvv lui-même

(۴) رجوع شود بہ : (مسافرت شوالیه شاردن) - چاپ پاریس - ارمان سال ۱۸۱۱ جلد

شیراز برای ما بسیار آسان میشود؛ از اینجهت بهتر آنست که به بینیم در این شهر چه چیزهایی بیشتر نظر شاردن را بخود جلب نموده است :

« قهوه خانه ها بسیار وسیع هستند ، بیشتر آنها برای اینکه تازگی و طراوت داشته باشند بر روی چوب بستهای بلندی بر روی آب جاری قرار گرفته اند . چیزیکه بیش از همه در بازارهای شیراز جلب توجه را نمود و از آن خوشم آمد خوراکیهای عمومی بود که بوسیله نهرهای آب جلوه و زیبایی زیادی پیدا میکرد و همین موضوع باعث پاکیزگی آنها میگردد و بوی چربی را از میان می برد . »

« زیباترین کاروانسراهای شیراز عبارتند از : کاروانسرای قیصریه (امپراطوری) و کاروانسرای مولتانی که دارای ۴۰۰ اتاق کوچک مجزا از یکدیگر است . »

« مساجد بی شمار می باشند . با آنکه مردم شهر خیلی خرافاتی هستند اما اکثر مساجد کوچک ساخته شده اند زیرا این مساجد را برای آرامگاه بزرگان مذهبی شان ساخته اند در حدود بیست تائی از این گونه امکان مقدسه یافت میشود که عبارتند از :

شاه چراغ (۱) - شاهزاده ذوالفقار - شاه حاجی ( پادشاه زیارت کنندگان کعبه )  
 شاه حاجی حافظ (۲) - شاهخدر - شاه رستم ( پادشاه قهرمانان ) - شاه دولت ( پادشاه تمولها ) - شاه پریو (۳) - بابالر ( پدرلرها ) - بابا کوئی ( بابا کوهی ) ( ۴ ) - چهل موکوم ( چهل آرامگاه ) ( ۵ ) - شیخ سعدی ( ۶ ) - سید حاجی غریب - میر محمد ( شاهزاده محمد ) ( ۷ ) - شاهزاده منصور ( شاهزاده پیروز ) - سید علاءالدین حسین ... »  
 « اما دزباب مساجد ملاحظه میشود که نه تائی آنها از سایر مساجد بزرگتر هستند و مجلل تر و باشکوه تر می باشند و عبارتند از :

مسجد میدون شاه ( میدان شاهی ) - مسجد دروازه - مسجد در کم - مسجد در آهنی - مسجد شاه جدون - مسجد برکت - مسجد حاجی نصیر - مسجد نو و مسجد جمعه ( جامع ) ( ۸ )  
 این مسجد اخیر که مسجد بزرگ شهر بشمار میرود بزرگترین مسجد قاره آسیا بوده است که از لحاظ بزرگی دو برابر مسجد جامع اصفهان میباشد و مجللتر از آن است . قسمتی از آن از سنگهای بزرگ ساخته شده و قسمتی دیگر از سنگهای مرمر تشکیل یافته است . حیاط آن که شکل مربع مستطیلی دارد از هشت حوض که برای وضو گرفتن

( ۱ ) منظور بقعه احمد بن موسی کاظم میباشد که شاه چراغ معروف است .

( ۲ ) مسلماً شاردن اشتباه کرده و آرامگاه خواجه حافظ را نیز جزء مساجد بحساب آورده

هر چند در دستور آئینه مفصلاً از قبر حافظ سخن میگوید ( ۳ ) شاه پریان ( شاه پریون )

( ۴ ) بابا کوهی که در اینجا جزء مساجد بشمار رفته است بدون شك منظور آرامگاه ابن باکویه ( شیخ ابو عبدالله محمد بن عبدالله معروف بباکویه ) دردانه کوه شمال شیراز میباشد . رجوع شود بعواشی شدالازار بقلم مرحوم محمد فروینی صفحات ۵۰-۵۶-۵۷

( ۵ ) چهل مقام که اهالی شیراز در دوره شاردن بآن چهل مقوم میگفته اند همان چهل تنان حالیه است . ( ۶ ) در اینجا شاردن همان اشتباهی را که در باب آرامگاه حافظ نموده بازم در موزد قبر سعدی تکرار میکند . ( ۷ ) منظور بقعه میر محمد بن موسی معروف به سید میر محمد

میباشد . ( ۸ ) منظور مسجد جامع عتیق شیراز می باشد که از بناهای عمر ولایت صفاری است و قاضی ناصرالدین بیضاوی در ساختمان آن نهایت درجه کوشش نموده است

ساخته شده زینت می‌یابد. بین این حوضها يك محراب مربع مانند مشبکی است که دارای درآهنی میباشد و در آن محراب يك جلد قرآن که بخط امام موسی (۱) (یکی ازدوازده جانشین اولی پیغمبر آنها) باضافه اسلحه هائیکه در هنگام جنگ مورد استفاده این امام بوده قرار گرفته است. این مسجد دارای عده زیادی اطلاق است که وصف آنها بزبان و قلم در نیامد.

مسجد جمعه دارای چهار در ورودی است که در اصلی آن از سنگ مرمر و سازی شده ولی با تمام این اوصاف مسجد مورد بحث فاقد تعمیرات ضروری و لازم در تمام قسمتهایش می باشد.

شاردن گردش مفصل در باغهای شیراز کرده و تقریباً مانند یک نفر متخصص گیاه-شناسی (بو تانیست) از آنها صحبت مینماید :

« آنچه بیش از همه در شیراز زیبا و قشنگ است باغهای عمومی آن میباشد که تعداد آن به بیست میرسد و درختهای هر يك بزرگترین درخت در نوع خود میباشد که در کمتر نقطه ای در دنیا دیده میشود؛ درختها طوری بلند است که تفنگ قتیله ای نمیتواند بنوك آنها نشانه بزند و آنقدر قطور میباشد که اگر سه نفر مرد در اطراف هر يك بایستند نمی توانند تنه يك درخت را با دراز کردن دستهای خود در میان بگیرند.

بایستی اضافه کرد که این باغها جز يك نوع غرس اشجار نامنظم که با گلها مخلوط گردیده چیز دیگری نمی باشد. این درختهای بزرگ عبارتند از : سرو - چنار (چنار فرانسو و چنار وحشی) - نارون - فندق - کاجهای مختلف که قطر هر يك به سه تا چهار ذراع میرسد. من یکی از این درختها را که در قسمت جنوب شیراز قرار گرفته اندازه گرفتم بیش از چهار ذراع قطر آن بود.

اهالی شیراز که می بینند این درخت در اثر پیری فرسوده شده است تصور میکنند چندین قرن از عمر آن میگذرد و آنرا مانند يك مکان مقدس بدیده احترام می نگرند. « در بین تمام این باغهای بزرگ بیش از همه باغ شاه زیبا و قابل تحسین است که بصورت مربع میباشد و هزار قدم دور آن میباشد درختهای انار، نارنج و لیمو در میان باغ بالا رفته؛ این درختها مانند درختهای سیب مملکت خودمان فطور هستند و بطور کلی می توان تمام درختهای میوه اروپا را در این باغ پیدا کرد، میوه های آنها از لحاظ بزرگی بسیار جالب توجه میباشد و منظره خارجی هر يك بسیار دلکش و جذاب است. « پس از آن شاردن برای زیارت آرامگاه سعدی و حافظ از شهر بیرون میرود و چنین می نویسد :

« خارج از شیراز در فاصله بیش از يك کیلومتر در قسمت شرقی قبر شیخ سعدی دیده میشود که یکی از مصنفین مشهور ایران میباشد این شاعر چه در نظم و چه در نثر آثار زیادی دارد و در چهارصد و سی سال قبل در این شهر زنده گی میکرده. آثار او فراوان

(۱) در اینجا مقصود امام موسی کاظم (ع) میباشد ولی آنچه معروف در مسجد جامع هتیک شیراز دارالمصطفی وجود داشته که قرانی بخط حضرت علی (ع) و همچنین قرآنی بخط امام جعفر صادق در آن بوده است.

وعالیترین منتظمی است که از لحاظ زیبایی می توان در اخلاق پیدا کرد. در نزدیکی قبر سعدی چاه بزرگ هشت گوشه است که از سنگ تراش ساخته شده و بسیار زیبا و عمیق است و برای ورود بآن از بله های متعددی بایستی پائین رفت ... (۱)

« در یک کیلومتر خارج از شیراز آرامگاه شاعر مشهور حافظ که فصیحترین شاعر ایرانی است دیده میشود. باغ بسیار بزرگی در نزدیکی آن واقع شده که آنرا باغ فردوس یعنی باغ بهشت می نامند. »

شوالیه شاردن از اینکه شیراز زیبایی سابق خود را در اثر سیل عظیمی (که چند سال قبل از مسافرت شاردن بشیراز بوقوع پیوسته) از دست داده است اظهار تأسف می نماید و بدینگونه از گذشته درخشان این شهر سخن میراند :

« اما تنها خارج از شیراز پر از خرابیها نیست بلکه در خود شهر هم از این خرابیها فراوان میباشد. محوطه آن که در حدود هشت کیلومتر وسعت دارد در حال حاضر بیش از چهار هزار خانه مسکونی ندارد در حالیکه سابقاً بیش از دوازده هزار از این قبیل خانهها داشته است و از آن زمان بیش از پنجاه سال نمیگذرد. این شهر در چند قرن پیش تا آن اندازه عظیم و پرجمعیت بوده و شهرت آن از لحاظ عظمت و آبادی بجایی رسیده است که مردم در ایران ضرب المثلی دارند و میگویند : ( شیراز وقتی که شیراز بود قاهره حومه آن حساب میشد). من نمی توانم جز از روی شکفتی یافت هول انگیز این شهر که در اثر سیل بزرگ دسامبر سال ۱۶۶۸ آنرا دگرگون کرده است فکر کنم. این حادثه بکلی آنرا تغییر داده و خسارات وحشتناکی بآن وارد نموده است که خود من چندی بعد شاهد آن بودم. ثلث شهر بکلی خراب گردیده و همین امر باعث آن شده که عده ای از خانوادهها آنجا را ترک بگویند. »

سیاح فرانسوی پس از ذکر خرابیهای شهر از حاصلخیزی زمینهای شیراز صحبت میکند و چنین می نویسد :

« حاصلخیزی زمینهای شیراز شگفت آور است. اینجا سرزمین زیباترین اسبها و بهترین چراگاههاست. »

شاردن بیش از سایر جهانگردان از شراب شیراز توصیف نموده و پیداست که خود طعم شرابهای طبیعی و گواری آن عهد را چشیده است زیرا مانند بکنفر کارشناس در اطراف نوع و چگونگی شراب شیراز در سفرنامه خود مطالبی می آورد :

« شراب شیراز از لحاظ زیبایی رنگ و خوش گواری بهترین شراب ایران بشمار میرود. این شراب از نوع ایکورهامی نیست که اول وهله در دهان طعم خوبی دارد، برعکس دقه اول که من از آن چشیدم در دهان تند و زنده آمد، اما همینکه انسان چند روزی از آن آشامید آنرا بقرابهای دیگر ترجیح میدهد و کسانی که بآن شراب خو گرفته اند نمی توانند شرابهای دیگر را بیاشامند. »

شراب شیراز را می توان بمنوان داروی مقوی قلب و مفید برای هاضمه و بسیار

(۱) شاردن در اینجا مفصلاً از خوش ماهی سمدیه صحبت مینماید و عقاید مردم را در خصوص آن بیان می نماید.



عالی جهت جلوگیری از ضعف و رنجوری بکار برد اما از آنجائیکه حرارت زیاد و گیرندگی فراوانی دارد نبایستی در آشامیدن آن زیاده روی کرد ...  
 رنگ شراب شیراز زیبا ترین و زنده ترین رنگ قرمزی است که ممکن است انسان به بیند، اما این شراب برای نگاهداری خوب نیست و پس از سه سال که از نگاهداری آن گذشت ترشیده میشود بهمین علت است که آنرا زود در بطریها میریزند و در اثر این کار کیفیت خوب آن در حمل و نقل از بین نمیروند ... و آنرا در تمام سرزمین کشور شاهنشاهی و هندوستان و چین و حتی ژاپن برای فروش می فرستند .

محمد علی معیری - مسحور

## وام بوسه

جزلب لعلت نجویم درجهان گامی دگر  
 باز روزی درفراقت با فغان آمد بشب  
 تاکی از یادش فرو ریزد دل اندر سینه ام  
 بوسه گر وامم دهی سود فراوانت دهم  
 چون همای عشق تو بر سر گشاده شهپر  
 تا که از گلزار تن ما را دهی اکسیر جان  
 دم مزنی از آتش حسرت که دل خاکسترست  
 تا که آن آهو و شم رامست و هم آرام جان  
 گر که در مان جوئی از بیماری ای ممدردم  
 بر لبم نبود بغیر از نام تو نامی دگر  
 وای اگر با هجر تو آید بسر شامی دگر  
 از غمش دلخسته ام، ساقی بده جامی دگر  
 دین خود ناداده خواهم از لب ت وامی دگر  
 مرغ دل کی بر گشاید بر سر باهی دگر؟  
 دل نجوید هر گز از باغ هوس گامی دگر  
 رو تو این افسانه ها خوان در بر خامی دگر  
 کی روم اندر پی صید دل آرامی دگر؟  
 سوی کوی دلستان مستانه گامی دگر

دیگر از کیسو مکستر در هم دام بلا

در ره مسحور، دلخسته بنه دامی دگر